

К. Г. Михайльова

доктор соціологічних наук, професор
проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи
e-mail: emihailieva@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4152-0654
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
вул. Лермонтовська, 27, м. Харків, 61024, Україна

Ю. В. Єременко

кандидат соціологічних наук
директор
e-mail: eremenko27@ukr.net, ORCID: 0000-0001-6934-8820
Харківський фізико-математичний ліцей № 27
вул. Мар'їнська, 12/14, м. Харків, 61000

СУЧАСНІ РИЗИКИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ В УКРАЇНІ ТА РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ

Мета статті – розкрити потенціал соціальної політики в мінімізації ризиків самореалізації обдарованих учнів.

Методологія дослідження. У ході дослідження використано такі методи: аналізу й синтезу (для розкриття можливостей соціальної політики в зонах самореалізації обдарованих учнів, які пов'язані з впливом середовища та суб'єктивними впливами), групування (для виокремлення груп ризиків самореалізації обдарованих учнів).

Результати. Для аналізу можливостей соціальної політики з мінімізації ризиків самореалізації обдарованих учнів розглянуто такі з них: ризики макросоціального середовища (суспільні), до яких належать ризик відсутності усталених критеріїв обдарованості учнів, ризик дискретності уваги до обдарованих учнів, ризик соціальної диференціації, ризик мобільності; ризики мезосередовища, у тому числі ризики школи (стереотипізація обдарованих учнів, блокування талантів, деприваційні ризики) та родини (завищений рівень очікувань, екстраполяція на дитину батьківської нереалізованості, відсутність уваги до таланту дитини); індивідуалізовані ризики, зокрема ризик невиявленої обдарованості, ризик дезадаптації, ризик негативної девіантної поведінки, ризик завищеної самооцінки, ризик демотивації тощо. На основі узагальнень теоретичного та практичного матеріалу, а також з використанням даних емпіричних досліджень проілюстровано прояви запропонованих ризиків самореалізації обдарованих учнів. Приділено увагу факторам впливу на їх мінімізацію, серед яких розглянуто соціальну політику.

Новизна. Для аналізу проблеми використано авторську типологію ризиків самореалізації обдарованих учнів. Завдяки зверненню до сутності соціальної політики та її об'єктів показано можливості включення в її зміст положень, які сприятимуть самореалізації обдарованих учнів.

Практичне значення. Закцентовано увагу на тому, що ці дії можуть здійснюватися на різних рівнях соціальної динаміки: глобальному, соціетальному, інституційному та індивідуальному. Усі вони створюють можливості для подолання ризиків самореалізації обдарованих учнів.

Ключові слова: обдаровані учні, соціальна політика, ризики самореалізації обдарованих учнів, школа, сім'я, суспільство.

I. Вступ

Сучасні умови розвитку суспільств визначають нові тенденції пошуку унікальних ресурсів їх функціонування для підвищення конкурентоспроможності на світовій арені. У XXI ст. провідну роль серед таких ресурсів відіграють людські ресурси, завдяки яким стає можливим і розвиток технологій, і прийняття ефективних політичних та інших рішень, і впровадження нових методів освітньої діяльності, і нові відкриття в науці тощо. Відповідно політика держав за таких умов має акцентувати увагу не лише на розвитку людських ресурсів, а й пропонувати їх диференційовані стратегії, які б враховували як потенціал окремих груп населення, так і можливості його розкриття.

Особливе місце в людських ресурсах будь-якої країни посідають обдаровані учні, які, з одного боку, перебувають на етапі активного соціалізаційного впливу суспільства, коли коло сімейно-

го спілкування значно розширюється практиками соціальної взаємодії з іншими соціальними інститутами, перш за все освітою, а з іншого – формується той капітал, який закладе основу їхньої життєдіяльності в майбутньому. І врахування обдарованості як характеристики таких учнів є важливим завданням соціальної політики держави, бо ігнорування цього напрямку призводить до нерозкриття потенціалу таких учнів та зниження якості людського капіталу в цілому.

Питання обдарованості у соціальному, психологічному та педагогічному контекстах достатньо ретельно досліджують вітчизняні та закордонні науковці. Усебічному вивченню проблеми обдарованості присвячені праці Дж. Гілфорда, І. Іпенбурга, Ф. Монкса, Ч. Спірмена, Л. Торндайка, Е. П. Торренса, В. Штерна та ін. Такими вченими, як Дж. Рензуллі, С. Рис, Р. Стернберг, Дж. Фельдх'юсен, К. Хеллер, розроблено теоретичні моделі обдарованості. Важливе значення мають теоретичні та практичні розробки питань факторної детермінації розвитку обдарованості, досліджені в працях таких авторів, як Ф. Гальтон, Ю. З. Гільбух, М. Карне, К. Текекс та ін. Розгляд соціокультурних чинників впливу на обдарованих особистостей наявний у публікаціях Д. Вебба, В. Віатер, К. Лоренц, Е. Мекстрот, М. Мід, Е. Муфф, С. Толан, П. Фрейре та ін.

Питання максимізації врахування різних потреб суспільства в межах соціальної політики також є достатньо актуальною сферою досліджень. Так, теоретичні та практичні аспекти формування та вдосконалення соціальної політики знайшли своє відображення в працях Л. Богуш, О. Грішньої, Е. Лібанової, А. Мазаракі, О. Палій, Л. Чернюк та ін. Питання побудови ефективної соціальної політики розглянуто в працях Н. Борецької, В. Куценко, О. Макарової, О. Яременка та ін. Аналіз праць науковців дає змогу стверджувати, що «нині параметри реалізації соціальної політики держави визначаються такими соціальними напрямками: політика зайнятості і соціально-трудова відносин; політика доходів; політика відтворення населення; політика розвитку соціальної сфери; регіональна соціальна політика» [2, с. 110]. Водночас проблема задоволення потреб та створення умов для цього щодо обдарованих учнів не перебуває в зоні дослідницьких інтересів науковців та розробників напрямів соціальної політики, що потребує додаткового аналізу.

II. Постановка завдання та методи дослідження

Мета статті – розкрити потенціал соціальної політики в мінімізації ризиків самореалізації обдарованих учнів.

Для досягнення мети використано такі методи: аналізу й синтезу (для розкриття можливостей соціальної політики у зонах самореалізації обдарованих учнів, які пов'язані із середовищними та суб'єктивними впливами), а також групування (для виокремлення груп ризиків самореалізації обдарованих учнів).

III. Результати

На самореалізацію обдарованих учнів впливають різноманітні чинники, що сприяють або гальмують цей процес. У сучасних умовах простий аналіз таких факторів є недостатнім, бо в умовах постійних змін, що мають місце в українському суспільстві, вони становлять певну синергетичну сукупність, яка не стільки на пряму гальмує самореалізацію обдарованих учнів, а створює неочікувані позитивні або негативні ефекти. Саме тому аналіз цієї проблеми, на наш погляд, необхідно здійснювати крізь призму потенційних ризиків, готовність до яких та запрограмованість у межах соціальної політики дасть змогу максимізувати ефекти від самореалізації обдарованих учнів.

Важливим моментом у таких наукових роздумах є чітке визначення кола цих ризиків, які ми пропонуємо групувати в кілька ризикових зон [7, с. 123–141]:

- ризики макросоціального середовища (суспільні): відсутності усталених критеріїв обдарованості учнів, дискретності уваги до обдарованих учнів, соціальної диференціації, мобільності;
- ризики мезосередовища, у тому числі школи (стереотипізація обдарованих учнів, блокування талантів, деприваційні ризики) та родини (завищений рівень очікувань, екстраполяція на дитину батьківської нереалізованості, відсутність уваги до таланту дитини);
- індивідуалізовані ризики, зокрема невиявленої обдарованості, дезадаптації, негативної девіантної поведінки, завищеної самооцінки, демотивації тощо.

Виокремлення таких груп ризиків створює й певні орієнтири соціальної політики, бо обдарованість сприймається як багатомірний соціальний феномен, пов'язаний не тільки з талантами людини, а й зі складним ланцюгом соціальних чинників (соціальний статус батьків, наявність можливостей тощо). Поглянемо на виокремлені ризики ретельніше.

Щодо першої групи ризиків зазначимо, що обдаровані учні не мають усталеного, сформованого та закріпленого образу в суспільній свідомості. Більше того, погодимося з думкою Л. А. Паутової з приводу того, що «обдарованість не розглядається сьогодні суспільством як запорука досягнення успіху. Такими все частіше стають зв'язки, технологічні вміння або грамотний PR. З одного боку, така ідеологія відкриває шлях менш обдарованим, але активним людям. З іншого боку, така система життєвих координат може «девальвувати» традиційне розуміння обдарованості й жорстко технологізувати відбір талановитих людей, залишаючи на периферії

здібних до «неринкових», некапіталомістких занять – до математики, поезії, класичної музики тощо» [14, с. 62].

Другим ризиком, який може знижувати ефективність самореалізації обдарованих учнів, є ризик дискретності уваги до них. Для забезпечення процесу самореалізації обдарованих учнів увага до них має бути перманентною, і в цьому аспекті потенціал соціальної політики вбачається вкрай важливим.

Потрібно враховувати, що виявлення обдарованості в ранньому віці не завжди є запорукою високих досягнень у дорослому житті. Водночас відсутність яскравих проявів обдарованості в ранньому віці не означає негативного висновку щодо перспектив подальшого успішного розвитку талантів особистості в зрілому віці. Іншими словами, обдарованості потрібне постійне піклування суспільства.

У цьому аспекті до позитивних змін в українському суспільстві належать, перш за все, структурні перетворення соціальної сфери, які призвели до появи різноманітних суб'єктів, що працюють з обдарованими учнями (ліцеї, гімназії, соціальні служби та центри, громадські організації). Розширились можливості обміну досвідом щодо розвитку обдарованості та управління ним, накопиченого в розвинутих країнах. Поряд із цим у сучасному українському суспільстві активно діють і соціальні чинники, які не сприяють розвитку обдарованих учнів:

- культурні (відсутність чітких ціннісних орієнтирів, стереотипи тощо);
- інституціональні (нерозвиненість соціальної політики щодо обдарованих учнів, включаючи спеціальні програми для творчо обдарованих учнів, а також системи соціальних інститутів, що мають справу з неординарними дітьми);
- суттєве соціальне розмежування суспільства, наслідком чого виявляється обмеженість можливостей для обдарованих учнів з бідних і малозабезпечених соціальних верств для освіти й виховання тощо.

Негативно позначилася на розвитку та самореалізації обдарованих учнів і соціально-економічна трансформація українського суспільства, що принесла деструктивні тенденції в систему дошкільного й шкільного виховання та освіти. Обдаровані діти перетворилися у своєрідну «групу ризику». В умовах комерціалізації освіти багатьом неординарним дітям часто закрито шлях до повноцінного розвитку їхніх природних здібностей. Саме тому, на думку дослідників, «за умов високої диференціації сучасного суспільства обдаровані діти повинні бути виділені в спеціальну цільову групу, яка має підтримуватись незалежно від їх соціального походження і матеріального стану» [13]. Оскільки можливості держави в розвитку обдарованих учнів досить обмежені, вона розраховує на розвиток добродійних фондів і програм, а також на відродження меценатства в Україні.

Третій суспільний ризик – соціальної диференціації. Як демонструють дослідження, обдарованість значною мірою залежить від соціальної диференціації в суспільстві, перш за все, за майновим принципом. Розвитком обдарованості більш системно можуть займатися високоресурсні сім'ї, що мають високий рівень освіти, значні прибутки та місце проживання, де можливо розкрити весь спектр здібностей обдарованої дитини. Для багатьох сімей з низькими статусними, освітніми, майновими характеристиками ці завдання стають недостижними. Тобто йдеться про потенційно обмежені ресурсні можливості для розвитку та самореалізації обдарованих учнів. Саме тому соціальна політика має значний потенціал у подоланні цієї тенденції.

Поряд із зазначеними вище, ми вважаємо за необхідне виокремити ризики, які певною мірою є наслідком сукупності суспільних ризиків. Серед них – міграційний ризик. За результатами опитування¹, третина респондентів, які навчаються в загальноосвітніх закладах, ще не замислювалась над цим, п'ята частина однозначно збирається працювати у своєму місті або регіоні, 7% планують навчатися в іншій країні. Серед випускників академічних гімназій таких уже 12% опитаних. Отже, наявна закономірність: чим вищою є успішність, тим більше число «потенційних мігрантів». У зв'язку із цим особливо важливим завданням соціальної політики є вирішення проблеми утримання від від'їзду обдарованих молодих людей. При організації роботи з обдарованими учнями важливо враховувати, що при переході до постіндустріального суспільства найбільш ефективними внесками стають інвестиції в людину, формування людського капіталу на всіх рівнях – від сім'ї до держави. У сучасному світі лідерами стають саме ті країни, в яких є ефективні системи освіти й витрати на їхній розвиток перевищують 10% ВВП, причому в одній з перших статей фінансування є цільові державні програми роботи з обдарованими дітьми, підлітками та молоддю. Економічний і соціальний ефект від таких інвестицій завжди має відкладений, пролонгований характер, але дивіденди в кінцевому рахунку отримують усі соціальні суб'єкти.

Наступна група ризиків – освітньо-середовищні, сконцентровані насамперед у школі та родині. Перший серед них – ризик стереотипізації, що пов'язаний з наявністю стереотипів щодо обдарованих учнів. У сучасній педагогічній практиці існує хибне уявлення про те, що обдарованість являє собою високу успішність у всіх сферах діяльності людини, у тому числі в навчанні.

¹ Анкетування школярів м. Харкова у віці від 12 до 16 років (n=700 учнів, з яких – 400 обдарованих учнів, 2017 р.).

Однак, як свідчить аналіз літератури [3; 5; 6; 15; 18], обдаровані учні можуть відчувати як поведінкові (агресивність, безпечність, порушення дисципліни тощо) і когнітивні (відхилення у розвитку пам'яті й сприйняття) труднощі, так і ускладнення у формуванні навчальних навичок (дислексія, дисграфія, дискалькулія). Дослідники дійшли висновку, що 50% усіх високообдарованих учнів у школі такими не визнаються. Невідповідність обдарованих учнів стереотипам, що домінують у середній освіті щодо них, призводить до наслідків, які не сприяють їхній самореалізації.

Наступний ризик – блокування талантів. Його сутність полягає в тому, що з різних причин розвиток та самореалізація обдарованих учнів блокується в освітньому середовищі школи. В останні десятиліття виконано чимало праць, присвячених дослідженню заблокованих системою шкільного навчання талантів. Як свідчать дані П. Торренса, вже у 60-ті рр. XX ст. близько 30% відрахованих зі шкіл за неуспішність або асоціальну поведінку становили обдаровані учні [8]. Обдаровані учні відчують у школі дискримінацію, у тому числі через відсутність диференційованого навчання, з причин орієнтації школи на середнього учня, надмірної уніфікації програм, в яких недостатньо передбачені або зовсім не враховуються індивідуальні можливості засвоєння знань учнями з різним рівнем творчих потреб. При цьому саме вчителі, поряд із змістом освіти, стають важливим чинником формування/виключення ризиків блокування талантів. У цьому аспекті П. Торренсом було обґрунтовано, що обдаровані учні швидко проходять початкові рівні розвитку інтелекту й здійснюють супротив усім видам репродуктивних робіт, що нерідко оцінюється вчителями як упертість або лінощі. Тому важливим завданням є підготувати вчителя до роботи з обдарованими дітьми.

Третя група ризиків пов'язана з родиною. До основних ризиків цієї зони ми зараховуємо ризик неадекватності очікувань, екстраполяції батьківської нереалізованості та непорозуміння. Як демонструють дослідження, ситуація тут має двозначний характер. Так, сім'я є сьогодні тим інститутом, який реально допомагає обдарованим людям виявити себе [14]. Разом із цим, ряд дослідників (наприклад, А. Гудзовська [4], А. Монкс [12], Ю. С. Юркевич [17]) обґрунтували думку про те, що наявність обдарованої дитини зумовлює в сім'ї особливі стосунки завдяки проєкції батьками власних проблем на своїх дітей. Іноді ці особливості можуть виявлятися в повному ігноруванні особливих проблем дитини. Нерідко в сім'ях з обдарованими дітьми мають місце особливі очікування батьків від своїх дітей. Часто батьки експлуатують здібності своїх дітей, задовольняючи власні амбіції й компенсуючи свою особистісну нереалізованість.

Ще одна група ризиків самореалізації обдарованих учнів пов'язана з їхніми індивідуальними особливостями. Перший ризик цієї групи – ризик невпевненої обдарованості. Проблема в цьому аспекті полягає в тому, що обдарованість може залишитися поза зоною уваги та не мати можливостей для розвитку. Своєчасне виявлення обдарованості може викликати зміни в поведінці й установках як у самих учнів, так і у вчителів, і може стати поворотним пунктом у шкільній та подальшій кар'єрі дитини. Разом з тим, обдаровані учні, яких не визнають такими в їх оточенні, підлягають небезпеці продовжувати життя посередності з невизнаними здібностями.

Неврахування зазначених ризиків може призводити до дезадаптації обдарованих учнів. Тому ми спробували виділити основні особливості дезадаптації обдарованих учнів: по-перше, це труднощі в знаходженні близьких за духовним станом людей; по-друге, відсутність інтересу до ігор з ровесниками нижчого інтелектуального рівня; по-третє, проблеми конформності, бажання й водночас невміння пристосовуватися до інших, болісна відмова від своєї індивідуальності; по-четверте, дуже ранній інтерес до світоглядних проблем і намагання осмислити сенс життя; по-п'яте, втрата мотивації до навчання.

Усі ці особливості, зрештою, сприяють формуванню неадекватних реакцій на умови та вимоги середовища, на незадоволеність учнів своїм становищем у групі або своїми досягненнями, на зниження самооцінки, на розмивання індивідуальності. Для обдарованих учнів найбільш важливими стають: сукупність впливів соціального оточення, емоційний клімат у сім'ї, стиль відносин дорослих і учнів у родині тощо. І роль соціальної політики на різних рівнях соціальної динаміки постає дуже важливою.

У зв'язку із цим надзвичайно актуальною є допомога обдарованому підлітку в набутті внутрішньої самозахищеності, у виробленні вміння «адекватно, без страху, долаючи надмірне емоційне напруження, розглядати життєву ситуацію, що складається, як природну, яку потрібно прийняти як даність і вдумливо освоювати, осмислюючи свої можливості існування в ній і з нею, перетворюючи її, виробляючи для цього власні шляхи та засоби» [5, с. 29].

Таким чином, основні зони ризиків самореалізації обдарованих учнів пов'язані із суспільством у цілому, школою, сім'єю та особистісними характеристиками. Враховуючи, що «соціальна політика – це діяльність з управління соціальною сферою суспільства, яка покликана забезпечити життя й відтворення нових поколінь, створити передумови для стабільності й розвитку суспільної системи і гідного життя людей» [9, с. 107], «діяльність, спрямована на вирішення соціальних проблем у суспільстві, розвиток його соціальної сфери, створення умов для життя людей, забезпечення їх соціальних потреб, інтересів і гарантій, представлення соціальних послуг»

[1], увага до питань самореалізації обдарованих учнів в цілому та ризиків цього процесу стає важливим компонентом соціальної політики.

Підтвердженням цьому є і визначення об'єктів соціальної політики – «суспільні, зокрема, соціальні відносини, процеси життєдіяльності соціуму, що безпосередньо чи опосередковано впливають на формування соціальної безпеки людини, задоволення нею власних соціальних потреб та інтересів, освоєння і творення соціальних цінностей» [16, с. 25].

Соціальна політика має потенціал не відокремленого вирішення тих чи інших проблем, а їхнього системного сприйняття та подолання [11]. Саме тому вирішення питань мінімізації ризиків самореалізації обдарованих учнів може бути забезпечено на чотирьох основних рівнях: «1) глобальному – формування світоглядних основ, які мають забезпечити життя та розвиток людини у планетарному масштабі; 2) національному – забезпечення конкурентоспроможності економіки країни та можливостей для сталого розвитку її населення; 3) індивідуальному – формування особистої конкурентоспроможності людини та здатності до самореалізації» [10, с. 168], а також на інституційному, який передбачає освітні, економічні, політичні механізми підтримки процесу самореалізації обдарованих учнів.

IV. Висновки

Таким чином, ризики самореалізації обдарованих учнів можуть бути представлені через три ключові групи (соціальні, інституційні (мезорівня) та індивідуальні). Відповідно одним із завдань соціальної політики держави є створення сприятливої обстановки, мінімізації ризиків самореалізації обдарованих учнів на всіх рівнях, розв'язування конфліктних ситуацій, а краще – запобігання їм. Сукупність ризиків самореалізації обдарованих учнів демонструє необхідність системного впливу на цей процес. Бо сама сутність ризику надає можливість його мінімізації чи уникнення, що є важливим для соціальної політики держави. Дієвим механізмом для вирішення цих завдань виступають комунікативні технології, які покликані забезпечувати двосторонній процес комунікації між різними суб'єктами соціального простору, в якому самореалізуються обдаровані учні.

Список використаної літератури

1. Аверин А. Н. *Социальная политика государства*. Москва. 2002. 354 с.
2. Богуславська С. І., Потапенко Л. В. Соціальна політика в умовах ринкових відносин. *Фінансовий простір*. 2013. № 2. С. 106–110.
3. Гильбух Ю. З. *Психолого-педагогические основы дифференциации обучения в начальном звене общеобразовательной школы*. Киев : Рад. шк., 1991. 224 с.
4. Гудзовская А. А. К постановке проблемы социальных ожиданий субъектов образовательного процесса в отношении детской одаренности. *Социальные явления : журнал междунар. исслед.* 2015. № 3. С. 57–65.
5. Гущина Т. Н. Социально-педагогическое сопровождение социально одаренного старшеклассника. *Инновации в образовании*. 2012. № 1. С. 27–35.
6. Дяченко В. Психолого-педагогічний супровід здібної та обдарованої дитини початкової школи. *Завуч*. 2010. № 33. С. 9–13.
7. Єременко Ю. В., Михайльова К. Г. *Самореалізація обдарованих учнів у сучасній Україні: чинники впливу, ризики та перспективи* : монографія. Харків : вид-во НУА, 2020. 212 с.
8. Концепция креативности Дж. Гилфорда и Э. П. Торренса. URL: <http://www.bibliotekar.ru/psihologia-2-1/142.htm> (дата обращения: 04.11.2020).
9. Лібанова Е. М., Скуратівський В. А., Палій О. М. Соціальна політика : навч. посіб. Київ : вид-во УАДУ, 2003. 365 с.
10. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні. Київ : ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2015. 244 с.
11. Маховський Д. Соціальна політика України: стан та перспективи розвитку. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. № 2. С. 31–37.
12. Монкс Ф., Ипенбург И. *Одаренные дети*. Москва : Когито-Центр, 2014. 136 с.
13. Одаренные дети – Экономика. Социология. Менеджмент. URL: <http://www.ecsocman.hse.ru/text/33372755/> (дата обращения: 04.11.2020).
14. Паутова Л. А. Одаренность в России: феномен сквозь прицел социологических опросов. *Психол. наука и образование*. 2009. № 4. С. 50–63
15. Сиротюк А. Л. Проблемы психолого-педагогического сопровождения одаренных детей и подростков. URL: http://www.rusnauka.com/35_NOBG_2013/Psihologia/8_150499.doc.htm (дата обращения: 04.11.2020).
16. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави. *Економічна наука. Економіка та держава*. 2016. № 12. С. 23–26.
17. Юркевич В. С. Одаренный ребенок: иллюзии и реальность. Москва : Просвещение, 2000. 400 с.
18. Ясинський В. Деякі аспекти роботи з обдарованими дітьми. *Рідна школа*. 2002. № 3. С. 39–43.

References

1. Averin, A. N. (2002). *Sotsial'naya politika gosudarstva* [Social policy of the state]. Moskva [in Russian].
2. Boguslavs'ka, S. Í. & Potapenko, L. V. (2013). Sotsial'na politika v umovakh rinkovikh vidnosin [Social policy in the minds of market relations]. *Fínansoviy prostír*, 2, 106–110 [in Ukrainian].
3. Gil'bukh, Yu. Z. (1991). Psikhologo-pedagogicheskiye osnovy differentsiatsii obucheniya v nachal'nom zvene obshcheobrazovatel'noy shkoly [Psychological and pedagogical foundations of differentiation of education in the primary link of secondary schools]. Kiyev: Rad. shk. [in Russian].
4. Gudzovskaya, A. A. (2015). K postanovke problemy sotsial'nykh ozhidaniy sub'yektiv obrazovatel'nogo protsessa v otnoshenii detskoy odarennosti [On the formulation of the problem of social expectations of the subjects of the educational process in relation to children's giftedness]. *Sotsial'nyye yavleniya : zhurnal mezhdunar. Issled*, 3, 57–65 [in Russian].
5. Gushchina, T. N. (2012). Sotsial'no-pedagogicheskoye soprovozhdeniye sotsial'no odarennogo starsheklassnika [Social and pedagogical support of a socially gifted senior pupil]. *Innovatsii v obrazovanii*, 1, 27–35 [in Russian].
6. Dyachenko, V. (2010). Psikhologo-pedagogichniy suprovíd zdíбної ta obdarovanoї ditini pochatkovoї shkoli [Psychological and pedagogical supervisor of the wonderful and gifted child of the start school]. *Zavuch*, 33, 9–13 [in Russian].
7. Yeremenko, Yu. V. & Mykhaylyova, K. G. (2020). Samorealizatsiya obdarovanih uchniv u suchasniy Ukraїni: chinniki vplivu, riziki ta perspektivi [Self-realization of gifted scholars in the modern Ukraine: officials in pouring, risky and perspectives]. Kharkiv: vid-vo NUA [in Ukrainian].
8. Kontsepsiya kreativnosti Dzh. Gilforda i E. P. Torrensa [The concept of creativity by J. Guilford and E. P. Torrance]. Retrieved from <http://www.bibliotekar.ru/psihologia-2-1/142.htm> [in Russian].
9. Líbanova, Ye. M., Skuratív's'kiy, V. A. & Palíy, O. M. (2003). Sotsial'na politika [Social Policy]. Kyiv: Vid-vo UADU [in Ukrainian].
10. Makarova, O. V. (2015). Sotsial'na politika v Ukraїni [Social policy in Ukraine]. Kyiv: in-t demografii ta sotsial'nikh doslidzhen' im. M. V. Ptukhi NAN Ukraini [in Ukrainian].
11. Makhov's'kiy, D. (2017). Sotsial'na politika Ukraїni: stan ta perspektivi rozvitku [Social policy of Ukraine: the standpoint of development prospects]. *Yekonomichniy chasopis Skhídnoévrop'ys'kogo natsional'nogo uníversitetu ímení Lesí Ukraїnki*, 2, 31–37 [in Ukrainian].
12. Monks, F. & Ipenburg, I. (2014). Odarennyye deti [Gifted children]. Moskva: Kogito-Tsentr [in Russian].
13. Odarennyye deti [Gifted Children]. *Ekonomika. Sotsiologiya. Menedzhment*. Retrieved from <http://www.ecsocman.hse.ru/text/33372755/> [in Russian].
14. Pautova, L. A. (2009). Odarennost' v Rossii: fenomen skvoz' pritsel sotsiologicheskikh oprosov [Giftedness in Russia: a phenomenon through the scope of sociological surveys]. *Psikhol. nauka i obrazovaniye*, 4, 50–63 [in Russian].
15. Sirotyuk, A. L. Problemy psikhologo-pedagogicheskogo soprovozhdeniya odarenykh detey i podrostkov [Problems of psychological and pedagogical support of gifted children and adolescents]. Retrieved from http://www.rusnauka.com/35_NOBG_2013/Psihologia/8_150499.doc.htm [in Russian].
16. Sotsial'na polítika yak neobkhdna umova funktsionuvannya sotsial'noї derzhavi (2016) [Social policy as it is necessary to think about the function of the social state]. *Yekonomichna nauka. Yekonomika ta derzhava*, 12, 23–26 [in Russian].
17. Yurkevich, V. S. (2000). Odarennyy rebenok: illyuzii i real'nost'. Moskva: Prosveshcheniye [in Russian].
18. Yasins'kiy, V. (2002). Deyakí aspekti roboti z obdarovanimi díťmi [Some aspects of working with gifted children]. *Rídna shkola*, 3, 39–43 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.11.2020.

Received 04.11.2020.

Mykhaylyova K., Yeremenko Yu. Modern Risks of Self-Realization of Gifted Pupils in Ukraine and the Role of Social Policy in their Minimization

The purpose of the article is to reveal the potential of social policy in minimizing the risks of self-realization of gifted pupils.

Research methodology. *The study used the following methods: analysis and synthesis (to reveal the possibilities of social policy in areas of self-realization of gifted pupils, which are related to environmental and subjective influences), grouping (to identify groups of risks of self-realization of gifted pupils).*

Results. *To analyze the possibilities of social policy in minimizing the risks of self-realization of gifted pupils, the following risks are considered: risks of macrosocial environment (social risks), which include the risk of lack of established criteria for gifted pupils, the risk of discretion of attention to gifted*

pupils, the risk of social differentiation, the risk of mobility; risks of the mezoenvironment, including risks of school (stereotyping of gifted pupils, blocking of talents, deprivation risks) and family (inflated level of expectations, extrapolation to the child of parental unrealizations, lack of attention to the child's talent); individualized risks, including the risk of undiscovered giftedness, the risk of maladaptation, the risk of negative deviant behavior, the risk of inflated self-esteem, the risk of demotivation), etc. On the basis of generalizations of theoretical and practical material, as well as with the use of empirical research data, the manifestations of the proposed risks of self-realization of gifted pupils are illustrated. Attention is paid to the factors influencing their minimization, among which the social policy is considered.

Novelty. The author's typology of risks of self-realization of gifted pupils is used to analyze the problem. By addressing the essence of social policy and its objects, the possibilities of including in its content provisions that will promote the self-realization of gifted pupils are shown.

Practical meaning. Emphasis is placed on the fact that these actions can be carried out at different levels of social dynamics: global, societal, institutional and individual. All of them create opportunities to overcome the risks of self-realization of gifted pupils.

Keywords: gifted pupils, social policy, risks of self-realization of gifted pupils, school, family, society.

Михайлева К. Г., Еременко Ю. В. Современные риски самореализации одаренных учащихся в Украине и роль социальной политики в их минимизации

Цель статьи – раскрыть потенциал социальной политики в минимизации рисков самореализации одаренных школьников.

Методология исследования. В ходе исследования использованы следующие методы: анализа и синтеза (для раскрытия возможностей социальной политики в зонах самореализации одаренных учащихся, связанных со средовыми и субъектными воздействиями), группировки (для выделения групп риска самореализации одаренных учащихся).

Результаты. Для анализа возможностей социальной политики в минимизации рисков самореализации одаренных учащихся рассмотрены следующие риски: риски макросоциальной среды (общественные), к которым отнесены риск отсутствия устоявшихся критериев одаренности учеников, риск дискретности внимания к одаренным ученикам, риск социальной дифференциации, риск мобильности; риски мезосреды, в том числе риски школы (стереотипизация одаренных учеников, блокирование талантов, депривационные риски) и семьи (завышенный уровень ожиданий, экстраполяция на ребенка родительской нереализованности, отсутствие внимания к таланту ребенка); индивидуализированные риски, в частности риск невыявленной одаренности, риск дезадаптации, риск негативного девиантного поведения, риск завышенной самооценки, риск демотивации) и др. На основе обобщений теоретического и практического материала, а также с использованием данных эмпирических исследований проиллюстрированы проявления предложенных рисков самореализации одаренных учеников. Уделено внимание факторам влияния на их минимизацию, среди которых рассмотрена социальная политика.

Новизна. Для анализа проблемы использована авторская типология рисков самореализации одаренных учеников. Благодаря обращению к сущности социальной политики и ее объектам показаны возможности включения в ее содержание положений, способствующих самореализации одаренных учеников.

Практическое значение. Акцентируется внимание на том, что данные действия могут осуществляться на различных уровнях социальной динамики: глобальном, социальном, институциональном и индивидуальном. Все они создают возможности для преодоления рисков самореализации одаренных учеников.

Ключевые слова: одаренные ученики, социальная политика, риски самореализации одаренных учеников, школа, семья, общество.